

„Ha a lúd jégen jár, akkor karácsonykor vízben poroszkál.”

Szent Márton és Márton-napi népszokások

A magyar kormány, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia és Szombathely városának kezdeményezésére 2016 Szent Márton emlékév lett. Márton, tours-i püspök 316 körül született a pannóniai Savariában (ma Szombathely) és 397-ben, püspöki székhelyén halt meg. Példás élete miatt szentté avatták, korának egyik legnépszerűbb alakja volt, számos ország patrónusa lett, hatása napjainkban is érzékelhető. Életrajzát barátja, egyben tanítványa, Sulpicius Severus vetette papírra. Az írás alapján Márton már 10 évesen katekumen, vagyis hitújonc szeretett volna lenni, a szülei azonban elutasították gyermekinek hitt kérését. A császárság elrendelte a kötelező katonai szolgálatot, amelyet odaadással teljesített. Ez idő alatt történt az első transzcendenssel, vagyis a „természetfölöttivel” való találkozása. Fagyos, kemény tél közepén Ambianum városában sétált el egy ruhátlan koldus mellett. Márton szerény életvitelle miatt csupán köpenyének a felével tudta segíteni, ami miatt ki is nevelték a katonatársai. Álmában viszont meglátta Krisztust az ő fél köpenyében. A koldus maga Krisztus volt. Ekkor kezdte el használni közismert jelmondatát:

„Legkisebb tett is az Úrnak szól.”

Szent Márton fél köpenyét gyakran emlegetik, a kódexekben a hadra kelt francia királyokon ábrázolták. (A palást viseléséről kialakult egy ismert szólás is, amelyet még Gárdonyi Géza is felhasznált Az a hatalmas harmadik című regényében: „a negyedik gyermek is meg fogja érteni, hogy csak Szent Márton palástját viseli”, vagyis a negyedik gyermek nem a testvéreinek apjától született, de annak családnevét viselte, vagyis Szent Márton a kisgyermek származását tartarta el a palástjával.) A Krisztussal való találkozás hatására felmentését kérte a katonai szolgálatból, a császár azonban gyávának nevezte ezért. Másnap a csatamezőn, hogy elszántságát bizonyítsa, Jézus nevében, a kereszt jelével, felszerelés nélkül, védetlenül állt az ellenség elé. Miután a két háborúzó fél követek révén békét kötött, Márton – ahogy Severus írja – tizennyolc évesen megkeresztelkedett. Később püspökké választották, s halála után Franciaország egyik védőszentjévé lett. Számos Márton-legenda, misztériumjáték, mondai, mesei változat született gyógyításairól, miséiről és jótetteiről, melyekből a hazai sokácok körében gazdag szólásanyag önálló-

A németbányai Szent Márton-kápolna festménye

Kiss Albertné felvétele

sult. Az irodalmi életet, festőművészetet, szobrászatot is megihlette. Hazánkban nagyon sok templom, város, falu viseli a nevét, oltárképek, szobrok és helynevek őrzik emlékét.

A kereszténység előtt a november rengeteg pogány szokásáról volt híres. A rómaiak *Aesculapis ünnepe*t tartották november 11-én, ahol libasült volt a főétel. Később kialakult ehhez egy Márton-legenda, amely szerint Márton a libaólba menekült a püspökké választása elől, az állatok viszont elárulták zajongásukkal, így megtalálták – emiatt kerül az ő napján libasült az asztalra.

A germánság számára a nyár és a tél küzdelmét jelentette ez az időszak. Úgy hitték, ebben a hónapban járnak a halottak a földön, ekkor kellett tehát elvégezni a varázsló és jósló rítusokat. Lakomákat tartottak a gonosz elűzésére vagy távoltartására, és meggyújtották a *Martinsfeuert*. Az egyház igyekezett ezeket a római és ősgermán szokásokat keresztény jellegűvé tenni. November 11. azért lett Márton napja – melyet az 1611. évi nagyszombati zsinat határozata szerint már ünnepeltek –, mert a ludak, a bor és a lakomák védőszentje ezen a napon halt meg. Ez az időpont szorosan összefügg az egyházzal, a gaz-

dasági körülményekkel, a természeti változásokkal, és a megmaradt pogány ünnepek maradványaival. A paraszti társadalom életében november 11. igen fontos szerepet töltött be. Az évszakováltás, és a vallás hatására számos népszokás alakult ki, amely befolyásolta a mindennapi életet. Márton napja a téli évnegyed kezdő napja, a legeltetés határnapja, a mai napig minden külső gazdasági munkát ilyenkor fejeznek be. A cselédek és a pásztorok ekkor kapták meg bérüket, amelyet lakomával ünnepeltek.¹ Már a XVI-XVII. században e napon történt a földvám lerovása is. Az 1649. évi céhszabályzat pásztorok járandóságáról írt, amikor is a kötelezettségeket elfelejtették november 11-én, és ajándékozás eseményévé alakult: „Szent Márton napján... valamint régi szokás volt, most is, akiktől mi lehet, megadassék.” A pásztorok a gazdáktól, akiknek az állataira vigyáztak, ajándékot kaptak ezen a napon.²

Márton napján vagy előestéjén, a pásztorok, csordások és kanászok útra keltek. Azokhoz a házakhoz mentek, ahol a munkáltatóik éltek. Ott mondókákat mondtak, jókívánásokat „szórtak” a ház népére, a gazdáknak egy-egy vesszőt adtak (csakúgy mint az aprószentek-hordásnál), hogy ezzel hajtsák ki a jövő tavasszal először a disznóikat. Úgy gondolták, minél több ága van a vesszőnek, annál jobban szaporodnak a gazda állatai. Egy vasi faluban a házjárások során a következőket mondták a gazdának: „*Adjon Isten jó estét! Megjött Szent Márton püspök szolgája. Adjon Isten bort, búzát, békességet, lelkünknek örök üdvösséget! Dicsértessék Jézus neve!*”³ Gyöngyösfalun előbb megkocogtatták az ablakokat, és azután köszöntötték a ház lakóit. Ezután adták át a vesszőt, amelyet a következő sorok kísérték:

„Adjon Isten jó estét,

meghoztam Szent Márton püspök vesszejét. Annyi malacuk legyen, mint ahány ága-boga van”.⁴ Acsádon nyírfa-, Nyitra megyében mogyorófavesszőt vittek a házakhoz. A bőszi gazdák ezeket dögvész ellen a disznóól tetejére szúrták. Országszerte számos változata alakult ki úgy a köszöntőknek, vagy a mondókáknak, mint a vesszők elhelyezésének – képtelenség lenne mindet felsorolni. A jókívánásokat osztó pásztorok vagy kanászok ilyenkor jutalomban is részesültek, a gazdasszony által készített mákos vagy túróslépényt kaptak, ezt nevezték a *szentmártonlepénynek*. Néhol még pénz, bélesadó vagy rétespénz is járt a köszöntőkért. A gazdasszonyok úgy tartották, hogy a rétes készítése közben Szent Márton köpenyét nyújtják ki, így az ő könnyőretekességéből a ház népe nem fog a közeljövőben elszegényedni. Ugyanakkor az ő napja is, akár Lucáé, *dologtiltásokkal* járt az asszonyok számára. Mosni, szapulni vagy ruhát szárítaniuk tilos volt, mert különben a néphit szerint a ház állatai között dögvész pusztított volna.

Néhány adatunk szerint, a libatenyésztő asszonyok ekkortájt mondtak misét, hogy a következő évben szerencséjük legyen a szárnyasokkal. Akadt

olyan asszony is, aki ezen a napon parazsat tett a szitájába, majd leöntötte vízzel, hogy a jövő évi sok tojás érdekében megfűstölje a tojókat. A háznál tartott libák novemberre híztak meg, a gazdák a levágott liba egy bizonyos részét adták a papnak, innen ered a „*püspökfalat*” kifejezés. A germánok a IX. század óta libalakomákat rendeztek, a mesterek így jutalmazták a legényeket. Ez a szokás később nálunk is elterjedt, először a paraszti társadalomban, majd a polgári körökbe is eljutott. Márton napján levágták a ludakat, amiket a családdal, vagy a komákkal együtt fogyasztottak el. A bánati bolgárok Márton lúdjának zsirját régebben félretették, és orvosságként használták fel, amikor szükségük volt rá.

A franciák a bor utáni részegséget Szent Márton nyavalyájának nevezték. Hazánkban *Thuróczy János* krónikájában az 1456-os események kapcsán olvashatunk először arról, hogy Szent Márton halála napján *minden must borra változik*.⁵ Pontosan emiatt terjedt el ebben az időszakban a fokozott borfogyasztás, részegség. Hazai hagyományaink szerint, minél többet iszunk Márton napján, annál szebbek és erősebbek leszünk a jövőben. Az újbórnak Szent Márton a bírása – tartja a szólás. A céhvilágban a kiválóan dolgozó mesterlegényre pedig azt mondták, hogy *megérdemli Márton poharát*.

Nálunk az országszerte rendezett lakomák célja az volt, hogy a jövőben mindig legyen bőséges étel és ital a családi asztalon. Ahol Márton napján nem esznek ugyanis ludat, ott egész évben éhezni fognak, bármit is fogyasszanak. Éppen ezért, ilyenkor a mohácsi sokácok – hogy megvédjék családjukat a fenyegető vészről – legalább valami aprójószágot levágtak.

A lakoma után az elfogyasztott liba mellcsontjával jósltak. Ha a mellcsont fehér: hosszú és havas lesz a tél, viszont ha barnás a csont: rövid és sáros évszak várható. További időjóslással kapcsolatos hiedelmeink között szerepel: ha Márton napja borús, ködös, akkor kemény tél, ha aznap hideg van: száraz következik. Néhol úgy tartják, hogy a Márton-napi időjárás jelzi, hogy milyen lesz a jövő év márciusa. Más forrás szerint a november 11-ét megelőző három nap a következő tavasz időképét mutatja meg, de a karácsonyi időjóslásra is alkalmas: ha a kutak vize ilyenkor fagyott, sáros lesz a karácsony. Ha Márton fehér lovon, azaz havazással érkezik, akkor enyhe tél közeleg, ha barna lovon ül, vagyis esik az eső, akkor viszont hideg télre lehet számítani.

A paraszti társadalom hitvilágához szorosan kapcsolódnak az állatok, mint a jóslások segítői, a Márton-napi jóslatoknál is előkerülnek.⁶ A hollót gyakran Szent Márton madarának tartják, mert akkor mutatkozik, amikor a tél közeledik, és általában ezen a napon bukkan elő az erdő mélyéről. Érdemes figyelni a macskákat is, mert amilyen magasra érnek két lábon, miközben kaparják a ház ajtaját, télen olyan magas lesz a hó az utcákon. A jövő évi termésjóslatok is inkább a természethez kapcsolódnak. Ha Márton napján esik, és arra fagy jön vagy havazás, a következő őszi vetés tönkre megy. A göcseji tájon a jóslások

mellett már a farsangra is készülődnek ilyenkor. A kalotaszegi falvakban ekkor került sor a Márton-napi bálra, máshol vásárt és búcsúnapot rendeztek.⁷

Szent Márton hazánk egyik kiemelkedő patrónusa. Fontos szerepet tölt be a pásztorok és kanászok életében. A liba és a bor jelentősége, a családi lakoma fontossága, az ajándékozás, és köszöntés, a vesszőhordás, a karácsonyra és a jövő évre vonatkozó idő- és termésjóslás változatai mellett számos cselekményt lehetne még felsorolni jeles napunk, november 11. szokásgyűjteményéből. Az olvasottak alapján vajon mit jósolunk idén Márton napján? Hihetünk az időjárásának, és az ahhoz kapcsolt jelentéseknek? Járjunk figyelemmel, és télen, valamint tavasszal kiderül. Én már kíváncsi vagyok az eredményekre!

Kőrösi Dalma

néprajz mesterszakos hallgató

Jegyzetek:

¹ Voigt Vilmos (szerk.): A magyar folklór (Bp., 1998.)

² Szendrey Zsigmond: Márton napja (Népvünk és Nyelvünk, 1933.)

³ Bálint Sándor: Ünnepi kalendárium. A Mária-ünnepek és jelesebb napok a hazai és közép-európai hagyományvilágból (I–II., Bp., 1977)

⁴ Ortutay Gyula (főszerk.): Magyar Néprajzi Lexikon III. kötet (Bp., 1980.)

⁵ Ortutay Gyula (főszerk.): Magyar Néprajzi Lexikon III. kötet (Bp., 1980.)

⁶ Paládi-Kovács Attila (főszerk.): Magyar Néprajz VII. Folklór 3. (Bp., 1990.)

⁷ Szendrey Zsigmond: Márton napja (Népvünk és Nyelvünk, 1933.)

Színes képösszeállításunk a hátsó borítón látható.

Nagybudméri (Baranya megye) Szent Márton-templom

Máy Péter felvétele

Olvassa a BARÁTSÁG-ot! Fizessen elő most 2017-re!

Éves előfizetési díj: 3000 Ft (1800 Ft + 1200 Ft postaköltség)

A folyóirat előfizethető átutalással:

a Filantróp Társaság Barátság Egyesülete OTP-számlaszámán: 11711034-20813402

e-mail címeink: baratsag@upcmail.hu, eva.mayer@nemzetisegek.hu

honlapunk: <http://nemzetisegek.hu>

Várjuk könyvtárak, iskolák, kisebbségi önkormányzatok, egyesületek, baráti körök jelentkezését!